

První kapitola této části práce je věnována matematickým modelům zkoumání tendencí, trendů. Ve výkladu postupuje autor od stabilních procesů přes procesy s konstantním přírůstkem až k procesům, u nichž i přírůstek roste nebo klesá. Pro předpověď dalšího průběhu stabilních procesů používá periodické analýzy, procesy s konstantním přírůstkem vysvětluje pomocí lineárních modelů a při analýze složitějších procesů aplikuje nelineární modely.

Z nelineárních modelů se V. Šljapentoch podrobněji věnuje exponenciálnímu modelu a logistickému modelu. První model je vhodný pro modelování procesů se stále se zvyšujícími přírůstky, procesů, které v uvažovaném časovém rozpětí nejsou ve svém progresivním vývoji ničím omežovány. Druhý model naopak počítá s tím, že po počátečním růstu přírůstků bude proces stále více brzděn a absolutní přírůstek sledované veličiny bude klesat, předpokládá, že proces má jistou hranici, limit. Pro oba modely uvádí autor řadu příkladů.

Další část kapitoly se zabývá některými důležitými etapami postupu aplikace modelů při tvorbě prognózy. Autor se zastavuje u výpočtu parametrů použitých funkcí, u problému délky časové řady; velkou pozornost věnuje rozboru chyb v prognózách založených na matematických modelech. Autor dělí chyby na faktické a teoretické. Faktické chyby je možno zjistit až srovnáním se skutečností, tedy v budoucnosti. Pro analýzu teoretických chyb uvádí jednoduché postupy výpočtu absolutní a relativní chyby.

Při zkoumání struktury chyby dochází V. Šljapentoch k zajímavým závěrům. Říká, že pokud stanovíme posloupnost bodů „obratu“ (tj. bodů, v nichž sledovaná veličina začíná růst nebo klesat), je prognóza ze 70–80 % hotova. Klasifikuje hlavní příčiny odchylek, zdroje celkové chyby. Mohou jimi být například chyby ve volbě parametrů, volba nesprávného matematického modelu, nedostatky ve výchozí informaci a výpočetní chyby. Navrhuje, jak jednotlivým druhům chyb předcházet, jak je odstraňovat. Kapitola končí příkladem jednoduché periodické analýzy procesu.

Druhá kapitola části práce věnované matematickým modelům se zabývá modelováním vztahů. V. Šljapentoch rozlišuje analytické modely, modely využívající analogie s herními situacemi a statistické simulační modely.

Analytické modely předpokládají rozbor podstaty procesu, analýzu podstatných vztahů mezi nemnoha faktory systému. Mohou být deterministické nebo pravděpodobnostní. V textu jsou uvedeny příklady pro obě možnosti. Za klíčovou etapu konstrukce analytického modelu považuje autor výběr intervenujících faktorů. Tomuto problému věnuje větší část oddílu.

Modely řešící úlohy na bázi analogie s přirozenými herními situacemi a statistické simulační modely jsou založeny na principu

konkretizace schématu popisujícího strukturu zkoumaného objektu. Rozdíl mezi oběma druhy modelů spočívá v tom, že v prvním případě systém je konkretizován podle předem stanovených pravidel účastníky hry. V druhém případě je využíváno informací o pravděpodobnosti určitých aktů chování a konkretizace se provádí s použitím tabulek náhodných čísel a podobných nástrojů a postupů.

*

Práce V. Šljapentocha o metodách sociálního prognózování má všechny předpoklady stát se užitečnou pomůckou všem zájemcům o prognózování společenských jevů a procesů. Šíře záběru a netradiční zařazení sociologických výzkumů jako specifického zdroje prognostických informací tvoří z publikace vhodného průvodce dílnou sociologa-prognostika. Autor shromáždil velké množství příkladů ze sovětských i zahraničních výzkumů, jež pomáhají lepšímu a hlubšímu pochopení podstaty a způsobu aplikace jednotlivých postupů. Za zvláště zajímavou a zdařilou lze považovat druhou část knihy, která podrobně probírá základní expertizní metody prognózování – delfskou techniku a brainstorming. Z hlediska praxe prognostického sociálního výzkumu je třeba upozornit na oddíl, věnovaný chybám prognóz ve třetí části. Jde o publikaci informačně bohatou, přehlednou, zpracovanou takovým způsobem, že je přístupná širokému okruhu čtenářů.

Hynek Jeřábek

M. Ch. Titma: Vybor profesii kak social'naja problema (Volba povolání jako sociální problém)

Moskva, Mysl 1975, 197 s.

M. Ch. Titma se již řadu let zabývá sociálními a ekonomickými aspekty volby povolání, hlavně dětí a mládeže. Ve svých předcházejících pracích [Titma 1970, 1969] vycházel především z výsledků jednotlivých výzkumů, na jejichž realizaci participoval. V práci *Volba povolání jako sociální problém* se pokusil o shrnutí dílčích výsledků, k nimž v předcházejících pracích dospěl. Poznamenejme v této souvislosti, že sociálním aspektem volby povolání je v SSSR v posledních 5–7 letech věnována značná pozornost. Zdá se, že bezprostředním podnětem k desítkám výzkumů orientovaných na postižení sociálních determinantů výběru profese či volby dráhy profesionální průpravy, realizovaným téměř ve všech oblastech SSSR, byla práce sverdlovských sociologů [Zizněnnyje 1966].

Celá práce nese název podle úvodní, převážně teoretické části. Její význam spočívá zejména v důsledné aplikaci historického přístupu k dané problematice, která prozatím v jiných pracích nemá obdoby. Autor analyzuje možnosti výběru povolání ve společnosti antické, feudální a zvláště kapitalistické; poukazuje na třídní aspekty této volby, na

uzavřený okruh možností podmiňujících sebe-reprodukcí tříd. Ve své úvaze se dotýká změn ve funkci školy, které jsou determinovány měnicími se potřebami kultivace pracovní síly a postupující proměnou školy v základní nástroj profesionální přípravy.

Autor rozeznává čtyři základní stadia volby povolání. Prvním stadiem rozumí období ukončování povinné školní docházky, období, v němž si zhruba polovina dětí volí svou odbornou specializaci (41 % nastupuje do učebních oborů, případně učebních oborů s maturitou, a 17,5 % začíná studovat na středních odborných školách).

Druhé stadium nastává po ukončení středního vzdělání. Zhruba 90 % mládeže vstupuje do pracovního poměru a jen 10 % si dále prodlužuje svou profesionální přípravu, jejímž typickým znakem je bezprostřední nespjatost s výrobní činností. Třetí stadium volby povolání Titma vztahuje již jen k mládeži vysokoškolské, končí svá studia a volí konkrétní pracoviště i konkrétní charakter práce.

Vedle těchto tří logicky na sebe navazujících stadií hovoří Titma o dalším stadiu volby povolání, vyvolaném nutností zvyšování kvalifikace, případně rekvalifikace. Podle mého názoru však nelze toto stadium klást jako rovnocenné vedle stadií předcházejících, a to vzhledem k jejich odlišným funkcím.

V druhé kapitole, nazvané *Volba povolání a osobnost*, se autor zamýšlí nad postoji mladých lidí k volbě povolání. Podle něho nepovažuje většina mladých lidí volbu povolání za příliš závažný akt ovlivňující celý budoucí život. Titma poukazuje na biologickou, psychologickou i sociální nezralost těchto jedinců.

Třetí kapitole (*Životní plány, přitažlivost a prestiž jednotlivých povolání*) předchází autorova úvaha o existenci rozporů mezi zájmy individuálními a celospolečenskými, o jejich příčinách a důsledcích, o možnostech omezení a nemožnosti naprostého odstranění této rozpornosti. V této souvislosti uvažuje o příčinách atraktivnosti jednotlivých profesí a o jejich sociálním prestiži. Podle jeho názoru hrají ve škále prestiže hlavní roli specifické rysy povolání dané společenskou dělbu práce, a přitažlivost profesí závisí především na rozložení jednotlivých druhů práce ve společnosti. Souhlasíme jistě s Titmou, že pro společnost by bylo optimální, kdyby přitažlivost povolání byla v souladu s jejich rozložením ve společnosti — to by znamenalo, že jejich atraktivita by byla adekvátní společenské potřebě. Toto je ovšem ideální model, který Titma konfrontuje s realitou, a zjišťuje (zde se autor ovšem omezuje jen na studující mládež), že vzhledem k modelu jsou neatraktivnější obory humanitní (mimo učitelské profese) a že ekonomické a technické obory by nejvíce měly zvýšit svou přitažlivost. V uvedeném zjištění se Titma v podstatě rozchází se závěry V. N. Šubkina [Šubkin 1964], podle něhož mládež akcentuje obory stavějící na

matematice a fyzice, které vybavují jedince znalostmi z oblasti techniky. Je pro nás obtížné usoudit, jsou-li tyto dva rozdílné závěry ovlivněny rozdílnými přístupy ke zkoumanému jevu nebo jsou-li především funkcí času. Mezi Šubkinovým a Titmovým zjištěním je rozmezí deseti let, v němž došlo i k změnám ve struktuře uchazečů o vysokoškolské studium. (V posledních letech v SSSR klesá počet zájemců o studium na vysokých školách technických a roste počet uchazečů o obory humanitní).

Ve třetí kapitole se autor soustřeďuje především na studium životních plánů mládeže. Na rozboru empirického materiálu potvrzuje skutečnost platnou i v ostatních evropských socialistických státech, že totiž stupeň vzdělávacích aspirací mladých lidí roste jak s úrovní vzdělání rodičů, tak s velikostí lokality (zde se promítají rozdíly v skladbě populace). Rozdílné jsou nejen vzdělávací aspirace dětí žijících ve velkých městech a v malých, především zemědělských lokalitách, ale i aspirace dětí žijících například v jednotlivých čtvrtích daného velkoměsta. (Titma uvádí, že například v Moskvě se zájem o vysokoškolské studium mezi mládeží žijící v různých správních oblastech pohybuje v rozmezí od 20 do 45 %.) Současně existuje v některých vrstvách obyvatelstva velmi nízký zájem o střední vzdělání. Titma podobně jako Jovčuk a Kogan, Autov a řada dalších autorů [Jovčuk, Kogan 1974; Autov 1972] poukazuje na bezprostřední důsledky předčasného vstupu mladých lidí do pracovního poměru, na jejich vyšší fluktuaci a absenci i na ekonomicky méně efektivní pozdější „dohánění“ kvalifikovanosti.

V závěrečné kapitole si autor klade otázku, jakou hodnotu má pro studující mládež (škoda, že se zde autor omezuje opět pouze na studující mládež) vzdělání a které aspekty pracovní činnosti jsou pro ni nejatraktivnější. Podle Titmy oceňuje studující mládež především humanizující funkci vzdělání, která souvisí s rozvojem lidské osobnosti. Vzdělání je pro ni atraktivní nejen z hlediska dosažení určité odborné kvalifikace a společenského postavení, ale především proto, že představuje proces, v jehož průběhu dochází k rozvoji individuálních schopností, k individuální kultivaci i k „učení se“ jistému životnímu způsobu. Titma velice správně vidí i negativní důsledky takového přístupu k vzdělání, projevující se v jisté nepřipravenosti mladých lidí na vstup do „světa práce“, neboť tento svět se v mnoha rysech odlišuje od „světa vysoké školy“. S touto skutečností konverguje i jeho další závěr vztahující se k atraktivitě jednotlivých aspektů pracovní činnosti. Absolventi sovětských vysokých škol — právě jako absolventi našich vysokých škol — kladou na první místo tvořivost práce, samostatnost tvorby a jen málo oceňují práci s lidmi, možnost jejich vedení a řízení.

Ve své poslední práci *Volba povolání jako problém* se Titma pokusil o ucelenější pohled

na tematiku, která ho zajímá již více než deset let. Nelze říci, že by jeho publikace představovala práci řešící volbu povolání či její sociální dimenzi v jejích celistvosti. Titmovi lze vytýkat jistou nevyváženost pozornosti věnované různým stránkám volby profese i různým stádiím této volby, právě tak jako skutečnost, že čerpá především z empirického materiálu poskytujícího informace o studující mládeži. Jeho práce je spíše souborem úvah o volbě povolání jako sociálním fenoménu. Je to však práce zajímavá — jak informacemi, které přináší a z nichž mnohé jsou pro nás zcela nové, tak i vytvořením předpokladů pro konfrontaci. Většina otázek, nad nimiž se Titma zamýšlí, čeká totiž na řešení i u nás.

Literatura

- Autov, N. A.: *Techničeskij progress i dviženije rabočich kadrov*. Moskva 1972.
- Jovčuk, M. T. — Kogan, L. N.: *O někotorych problemach duchovnoj kultury sovětskogo rabočego klassa*. Sociologičeskije issledovanija, 1974, č. 1.
- Šubkin, V. N.: *Vybor professii v uslovijach kommunističeskogo stroitelstva*. Voprosy filosofii, 1964, č. 8.
- Titma, M. Ch.: *Faktory opredelajuščije vybor professii*. Voprosy filosofii — in: *Molodež i trud*. Moskva, Molodaja gvardija, 1970.
- Cennosti, vlijajuščije na vybor professii*. Voprosy filosofii, 1969, č. 4.
- Ziznennye plany molodeži*. Sverdlovsk 1966.
- Eliška Freiová